

חוברת לימוד והגות

פורים

11 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

אחת עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "פורים: המגילה
בהווה": מדוע עמלק נולד מתוך המחלוקות שלנו, מיהו "המלך" בספר
ששם ה' אינו כתוב בו כלל, ומדוע אסתר, שנשארה כבת ערוכה בארמון,
טרם אמרה את המילה האחרונה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פורים

01	תככי ארמון?
02	אנחנו מולידים את עמלק
03	"המלך", סתם
04	אדון: שלטון שאין שומרים לעצמנו
05	המן ומרדכי כתובים בתורה
06	אסתר, בת ערובה בארמון
07	"אם החרש תחרישי, ריוח והצלה יעמוד ממקום אחר"
08	יהודים בגלות, ישראל על אדמתו
09	מעבר לדעת
10	אסתר טרם אמרה את המילה האחרונה
11	מדוע אדר שני?

הצגה

יש מבקרים הקוראים את המגילה כתככי חצר: מלך הנוקם באשתו, יהודים מתבוללים בעלי שמות פרסיים, המן המקנא במשרה. לפני שהוא משיב להם, מזכיר הרב כיצד קוראים את התורה: לא בעיני העבר, אלא בפנים אל העתיד.

השאלה

מדוע אי אפשר לצמצם את סיפור אסתר לסיפור של קנאות ושל קנוניות בחצר מלך פרס?

התשובה

הרב: "העבר הוא העקבות, הסימנים שהושארו על הדרך."

כשעוקבים היטב אחר הכתוב, מבחינים תמיד בהקבלה בין מה שהוא אומר לבין מה שמתרחש בעולם. העבר אינו אלא אוסף של סימנים, של עקבות שהושארו על הדרך; דרכו אנו מקדימים לראות את העתיד. טקסט העבר מוקרן תמיד אל עתיד.

אפשר אמנם לקרוא את המגילה כפי שקוראים אותה מבקרים מסיימים: אחשוורוש נוקם באשתו המסרבת לשמוע בקולו; מרדכי ואסתר, בעלי השמות הפרסיים, הם יהודי חצר הדבקים במשרתם; המן רוצה להיות המשנה למלך, ומרדכי משחק בסוכן מודיעין כשהוא חושף את קשר בגתן ותרש.

אבל לא היו קובעים חג בשביל תככים מעין אלה, ולא היו מעניקים לו את החשיבות שיש לו: חשיבותו של מי שחותם את תולדות עם ישראל. המגילה פורשת את סוד ההיסטוריה היהודית בתוך העמים.

מסקנת הרב

איננו מתענגים אל עבר שחלף, אלא אל עבר שאנו רוצים להביאו אל תכליתו.

לקח לשולחן

גם את סיפורי המשפחה שלנו אפשר לספר כיריבויות גרידא. איזה פרק בתולדותינו צמצמנו לעניין של אינטרסים או של קנאה? מה היה נעשה ממנו אילו קראנו אותו כעקבה שהושארה למען עתידנו?

הצגה

בעיני הרב, עמלק אינו קודם כול אויב הבא מבחוץ. הוא צץ בכל פעם שמסע מראה סימני עייפות, והוא משגשג על השברים שבינינו. חורבן הבית הראשון והבית השני מעידים על כך.

השאלה

אם עמלק "אינו קיים במציאות אם איננו מולידים אותו", מאין הוא שואב את כוחו — ומה באמת צריך להדאיג אותנו?

התשובה

הרב: "את עמלק — אנחנו מולידים אותו."

עמלק תוקף אותנו כשאנו בדרך ונעצרים: עייפנו, אנו מניחים את הכלים ואומרים לעצמנו שהאחרים ימשיכו. כשמשיאירים לאחרים לקחת את המושכות, פותחים לו את הדלת. הוא נולד מהתפטרותו של העם, וניזון מהתפצלותו לחלקים רבים.

שאלו את ההיסטוריה: כשנחרב הבית הראשון, נוצרו בתוך העם מגמות שניהלו מאבקים בלתי פוסקים, והאויב ניצל זאת. כך גם בבית השני. אילו הציג העם חזית אחת, אילו היה משוכנע באמת בחזון עתידו, לא הייתה לעמים האחרים כל אחיזה בו.

על האויבים מבחוץ מובטח לנו הניצחון: ברוך ה', עמדנו בכל הרדיפות, עם אותה יד נסתרית של ההשגחה המתלווה לדרכנו. מה שמחליש אותנו תמיד הוא מלחמות האחים שאיננו מצליחים לכוון אל מטרה ראויה.

מסקנת הרב

מה שתמיד יש לחשוש ממנו הוא המחלוקות בתוך העם.

לקח לשולחן

במשפחה כמו בעם, הריבים הפנימיים פותחים את הדלת למה שבא מבחוץ. איזו מחלוקת אצלנו נמשכת זמן רב מדי? אל איזו "מטרה ראויה" משותפת נוכל לכוון אותה?

הצגה

שם ה' אינו מופיע בשום מקום במגילה. ובכל זאת, אומר הרב, הוא נוכח בה תמיד. די לדעת לקרוא מילה החוזרת שוב ושוב: "המלך".

השאלה

כיצד יכול ה' להיות בכל מקום בספר ששמו אינו כתוב בו כלל?

התשובה

"הוא אחשורוש המלך מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה" (אסתר א, א).

ההשגחה העליונה תסתתר, היא תעטה מסכה: לא יראו אותה. שם ה' אינו מופיע במגילה. אבל אין זה שאינו נוכח: הוא נוכח בה תמיד.

שכן יש להוציא מן הכלל את המלך שבפסוק הראשון: שם זהו אכן אחשורוש המולך מהדו ועד כוש, על מאה עשרים ושבע מדינות. אבל כל שאר המקומות שבהם נאמר "המלך" מכוונים אל ההשגחה, אל ריבונו של עולם, הנוכח בעולם הזה.

מדוע איננו רואים אותו? משום שאין בידינו המפתחות לראיית ה' מעבר למה שהכתוב יכול לגלות לנו. הנוכחות נמצאת שם, מתחת למסכה; מבטנו הוא שצריך ללמוד להכיר בה.

מסקנת הרב

שם ה' אינו מופיע במגילה, אבל אין זה שאינו נוכח: הוא נוכח בה תמיד.

לקח לשולחן

יש תקופות שבהן איננו רואים את יד ה' בחיינו. יחשוב כל אחד על "מלך בלי שם" בשנה שעברה עליו — אירוע, פגישה — שמאחוריו הוא מזהה היום השגחה. האם ראה זאת באותו רגע?

הצגה

הרב מבחין בין שתי דרכים לתפוס את ה': בטבע, כבורא, ובתודעה, כמתגלה. בין השתיים עומד האדם, התובע גם הוא כוח, שליטה, ריבונות.

השאלה

מדוע האדם התובע את ריבונותו לעצמו בלבד נופל לסוג של עבודה זרה?

התשובה

הרב: "יש ה' הבורא ויש ה' המתגלה, ה' שבחוק, בכוחות הטבע, וה' שבפנים, בתודעת האדם."

יש דרך לתפוס את ה' בתוך המציאות, דרך הבריאה, והיא קרובה אלינו מאוד, משום שאנו עצמנו יכולים לתבוע את התואר "אדון". אנו רוצים לשלוט בדברים, אנו דורשים ריבונות. אבל סמכות יחסית זו אי אפשר לייחס לעצמנו כקניין: היא הייתה הופכת לעבודה זרה.

צריך לחלוק אותה עם כולם, ולראות בה מתנה ממי ששולט בכול ומנהיג את העולם.

להחזיר את התודעה הזאת אל הטבע, לעבור מן המאמר, הדיבור הבורא, אל הדיבור המגלה: זו דרך רוחנית התובעת אנרגיה רבה. שכן מה שמייסד את האדם, ה"אדנות" שלו — היום, מעיד הרב, היו אומרים ה־DNA שלו —, מה שטווה אותו, בא רק מן התפיסה הפנימית של האלוקות שבו, זו של השם בן ארבע האותיות.

לקח לשולחן

כל אחד מפעיל סמכות במקום כלשהו: על ילדיו, בעבודתו, בעמותה. כיצד אנו חווים אותה: כקניין, או כמתנה שקיבלנו ושיש לחלוק? מה היה משתנה מחד במבט השני הזה?

הצגה

חכמינו שואלים אותה שאלה על שני היריבים שבסיפור: המן מן התורה מניין? ומרדכי מן התורה מניין? שתי התשובות מצויות בשתי מילים, והן משיבות זו לזו.

השאלה

אילו מילים בתורה נושאות כבר את שמותיהם של המן ומרדכי — ומה הן אומרות על מה שכל אחד מהם מגלם?

התשובה

"המן העץ אשר צויתוך לבלתי אכל ממנו אכלת" (בראשית ג, יא); "מר דרור" (שמות ל, כג).

המן הוא "המן העץ" שבפסוק: המן העץ אשר צויתוך לבלתי אכל ממנו? זהו עץ הדעת, רצונו של האדם להשתלט באמצעות ידיעתו, כאילו יכול להשיג הכול, להבין הכול, להכפיף הכול לשלטונה של תבונה כל-יכולה. לא, אומר הרב, אין זה אפשרי.

מרדכי, לעומת זאת, בא מ"מר דרור". דרור פירושו חירות, ומר הוא בושם: בושם של חירות. זהו אדם המסוגל להתמודד עם כל המצבים ולהצהיר בעוז על אמונתו מול עולם מדכא החושף אותו למוות.

אדם כזה הוא המסוגל להמשיך את תולדות עם ישראל. ועליו אכן נחתמת המגילה: מרדכי היהודי, "דורש טוב לעמו".

מסקנת הרב

דרור הוא החירות, אבל הוא בושם.

לקח לשולחן

המן הוא החלק שכנו הרוצה לגבור על הכול; מרדכי, החלק הדבק באמונתו בלי לבקש להכפיף הכול. סביב השולחן הזה, מה גבר השנה בשיחותינו: הצורך להיות צודקים, או בושם החירות?

הצגה

המגילה נחתמת במרדכי שנעשה משנה למלך. על אסתר איננו שומעים עוד. ובכל זאת, אומר הרב, לא מרדכי הציל את העם: הוא השמיע את האזעקה. מי שהצילה אותו היא אישה.

השאלה

מה הקריבה אסתר שאיש אחר לא יכול היה להקריב — ומדוע הייתה צריכה להישאר בארמון?

התשובה

שרה חיתה מאה עשרים ושבע שנים (בראשית כג, א); אסתר מולכת על מאה עשרים ושבע מדינות.

אסתר דנה את עצמה לחיות עם אחשוורוש, ואיננו שומעים עליה עוד. כדי להבין מה איפשר לה למלוך על מאה עשרים ושבע מדינות, יש לקרב אותה אל שרה, הנסיכה, שהגנה בכל מחיר על זהות העם בלי פשרה עם ישמעאל, ונשארה נאמנה לאורך כל מאה עשרים ושבע שנותיה. אסתר עשויה מאותו חומר.

אבל יש הבדל. ה' עצר את ידו של אברהם: אם עליך להקריב דבר מה, הקרב את הבהמיות שבך, אל תקריב את עצמך. אצל אסתר, ההקרבה התממשה: היא נשארה בארמון כבת ערובה, אישיות יהודית שבויה בין העמים.

מדוע אישה? משום שהיא המסוגלת לאסוף את יסודות כל התרבויות, לסנן אותם ולהשיבם אל מקורם, כפי שאנו עושים בקרבן, המעלה את הדומם, הצומח, החי והמדבר באש העולה למעלה. לכנס את יסודות התרבות ולנקות אותם מסיגיהם: זה הנושא המרכזי של המגילה.

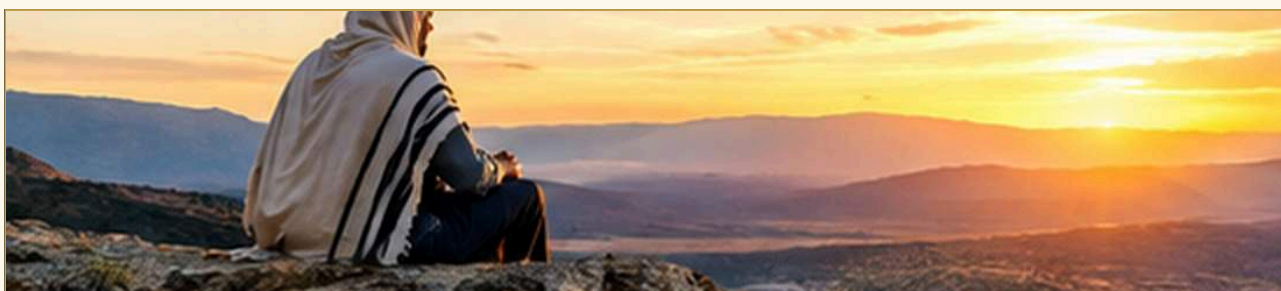
מסקנת הרב

מרדכי השמיע את קול האזעקה של העם, אבל מי שהצילה אותו היא האישה, היא אסתר.

לקח לשולחן

בכל משפחה יש מי שנשאר "בארמון": מי שמטפל בהורה, מי שמחזיק את הבית, מי שמוותר כדי שהאחרים יתקדמו. מי זה אצלנו? ומה אנו עושים כדי שלא יעלם מן הסיפור?

"אם החרש תחרישי, רוח והצלה יעמוד ממקום אחר"

הצגה

אסתר מהססת: אין באים אל המלך בלי שנקראים. מרדכי אינו מרגיע אותה ואינו מתחנן אליה. הוא משיב לה שהישועה תבוא בכל מקרה, אבל ממקום אחר.

השאלה

אם העם ייושע בכל מקרה, מדוע צריכה אסתר לסכן את חייה — ומה פירוש "ממקום אחר"?

התשובה

"רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר" (אסתר ד, יד); "וכאשר אבדתי אבדתי" (אסתר ד, טז).

מרדכי אומר לה: שימי לב, אם לא תתייצבי מיומתך, אם לא תעשי את העבודה בעצמך, דעי שישועת עם ישראל תבוא ממקום אחר. כלומר, היא תבוא מן העמים, מן הצד השני. וכיצד? בשואה: באיום הגזום את רובו של העם ומשאיר בחיים רק מעטים ממנו.

אז מתגברת אסתר על הסתייגויותיה, על ספקותיה ועל פחדיה: מאחר שיש למסור את הנפש למען העם הזה, כפי שעשה משה — "וכאשר אבדתי אבדתי". אאבד בעולם הזה, אקריב את עולמי הבא כדי להציל את עם ישראל.

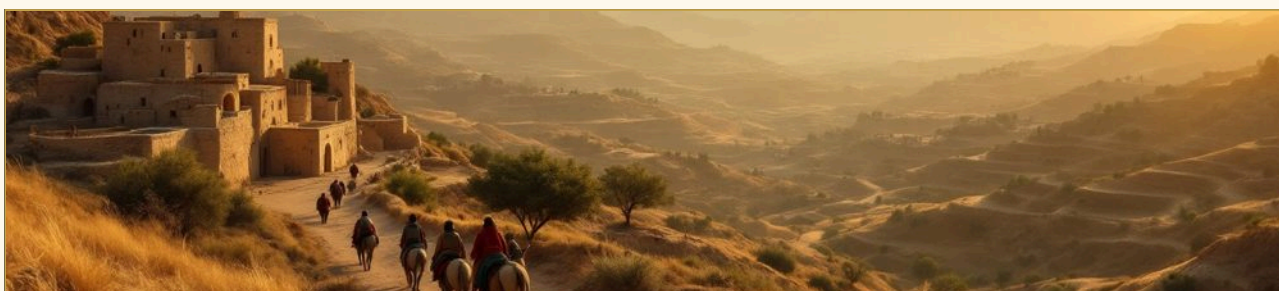
העם שואל תמיד אם ה' מלווה אותה: אם הוא כאן, האם לא היינו צריכים לגבור על כל המכשולים? אבל מעשה של ביטול עצמי גמור, של מסירות נפש, הוא המניע את הקב"ה להוציא אל הפועל את תוכניתו. בלי משה, אין יציאת מצרים; בלי אסתר, אין הצלה מול רצונו של המן להשמיד.

מסקנת הרב

אין שום מאורע שיכול להתרחש בהיסטוריה בלי מסירות נפש.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו אומרים: משהו אחר יטפל בזה. אולי זה נכון — וזו בדיוק הבעיה. מהו הדבר שכל אחד כאן יודע שעליו לעשות, ודוחה אותו בסומכו על אחר? באיזה מחיר, ובידי מי, ייעשה אחרת?

הצגה

אפשר היה לחשוב שפורים, חג הגלות, יחדל להיחגג משישוב העם אל אדמתו. המגילה קובעת את ההפך: הימים האלה לא יעברו, וזכרם לא יסוף מזרעם.

השאלה

מדוע מי ששב להיות "ישראל" על אדמתו צריך להמשיך לחוג את חגם של ה"יהודים"?

התשובה

"ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם" (אסתר ט, כח).

"יהודי" הוא תואר של עם ישראל בגלות. הוא בא מיהודה, משום שממלכת יהודה היא שגלתה אחרונה; שאר השבטים נפוצו, ובקושי מוצאים היום את עקבותיהם. אבל כשאנו שבים אל הארץ, יש לנו תואר אחר: איננו עוד "יהודים", אנו ישראל.

וישראל הוא דבר אחר: הלוחם למען ה'. מאבק זה אי אפשר לנהל במפורש בין העמים; אפשר לנהלו רק כשמצאנו שוב את זהותנו הלאומית. יש הגדרה: "כל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי". זה נכון לגולה. ליהודי ארץ ישראל, אין די לוותר על עבודה זרה: יש דבר אחר שעליהם להגשים דרך עצמם.

ובכל זאת, גם לאחר ששבנו אל אדמתנו, עלינו להמשיך לחוג את פורים, "בכל דור ודור, משפחה ומשפחה".

מסקנת הרב

כשאנו שבים אל הארץ, איננו עוד "יהודים", אנו ישראל.

לקח לשולחן

יש הרגלים של גלות שאנו שומרים גם כשהתנאים השתנו — ואחרים שיש לשמור דווקא כדי לא לשכוח. אילו, במשפחתנו? ומה יכול היה לומר לנו, באופן מעשי, "להילחם למען ה'"?

הצגה

בפסח יצאנו ממצרים ונעשינו בני חורין. בפורים, העם ניצל — ונשאר נתין של אחשוורוש. ובכל זאת, אומרים חכמינו, אם יתבטלו כל המועדים, פורים לא יתבטל.

השאלה

למה הגענו בפורים שלא השגנו בפסח, חג חירותנו?

התשובה

"אכתי עבדי אחשוורוש אנן" (מגילה יד ע"א); בפורים שותים "עד דלא ידע".

בפסח, העניין היה להקריב את האליל המצרי: יצאנו מעבודות זרות, הגענו אל החירות. בפורים עברנו את שלב הדעת: אנו נמצאים במה שמעבר לדעת. שם אין עוד הבדל בין טוב לרע; השכינה נמצאת באסור כמו במותר.

פירוש הדבר שהמן עצמו הוא שחקן, שהועלה על הבמה בידי מי ששולט בכל המחזה הבינלאומי הזה של האנושות. גם העריצים הגדולים של העולם הזה הם שחקנים.

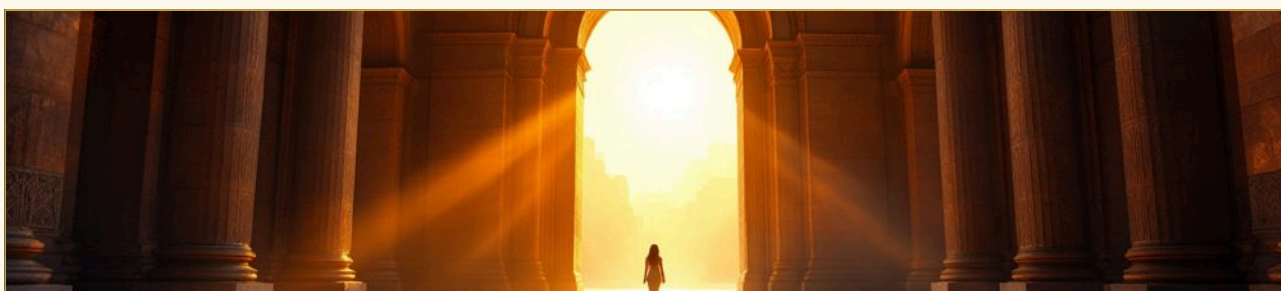
כיצד אנו חוגגים את ההגעה הזאת? במצב של שכרות: אנו מניחים את השכל בצד, איננו יוצרים עוד הפרדות במחשבה, איננו מנתחים עוד. אנו יודעים שאנו חיים עם מסכה, בחצי חושך. לכן גם, כשאנו מכריזים על אחדות ה', אנו מניחים יד על עינינו: אחדות זו איננו מסוגלים להבין.

מסקנת הרב

במה שמעבר לדעת, השכינה נמצאת בטוב כמו ברע, בטמא כמו בטהור.

לקח לשולחן

יש ניסיונות ויש אנשים שאנו רואים בהם רק את "הרשעים" שבסיפורנו. ואם גם הם משחקים תפקיד במחזה שבמאיו נסתר מאיתנו? איזה תפקיד — ולו כואב — מילא השנה מה שחוינו תחילה כאסון?

הצגה

את המגילה קוראים כשהיא פרושה, פתוחה מקצה לקצה. בעיני הרב, למעשה זה יש משמעות: הסיפור לא נחתם. מדרש אף מבשר שבאחרית הימים, אישה תעמוד בראש עם ישראל.

השאלה

מדוע תהיה המערכה האחרונה של ההיסטוריה בידי אישה — ומה השאירה אסתר "כמשכון" בין העמים?

התשובה

מדרש זרובבל: באחרית הימים, אישה תעמוד בראש עם ישראל.

מדוע אישה? משום שהיא המשלבת את כל יסודות התרבות, את כל זרמי המחשבה הפזורים בין העמים. זו הייתה כבר, בדרכה, תוכניתו של פרעה: להעלים את הזכרים ולהשאיר רק את הנקבות, כדי להעביר את כל הנאונות היהודית דרך הרחם המצרי.

אצל העמים, השכינה היא עדיין מקרית בלבד, אקראית, תלויה במאורעות. זה ההבדל בין נביא אומות העולם, המתנבא לסירוגין, לבין נביא ישראל, השרוי בהתמדה של ההתגלות. אסתר השאירה נוכחות זו כמשכון בין העמים; עוד יש להשיבה, לתת לה את מסלולה ואת התמדתה.

האינטואיציה השוכנת באישה היא ממד נבואי: היא תופסת את מה שמעבר להיגיון. לכן אסתר לא השלימה את עבודתה. היא תשוב לחתום את מה שהחלה, לפני ביאת המשיח.

מסקנת הרב

המגילה נשארת פתוחה, נשארת פרושה לכל אורך קריאתה.

לקח לשולחן

מגילה שמשאירים פרושה היא סיפור שטרם סיימו לכתוב. איזה סיפור במשפחתנו נשאר "פתוח" — פיוס, מסירה, תוכנית? ומי מבינינו חש מה יידרש כדי לחתום אותו?

הצגה

בשנה בת שלושה עשר חודשים יש שני חודשי אדר. חכמינו שאלו באיזה מהם יחול פורים. אדר הראשון נראה מתאים ביותר: זה חודשו של משה, גואל העם. הם בחרו בשני.

השאלה

מדוע נקשר פורים לפסח ולא לזכרו של משה?

התשובה

משה נולד ב' באדר ומת ב' באדר.

אפשר היה לקשור את פורים לאדר הראשון: זו התנועה הטבעית של הלוח, וזה החודש הקרוב ביותר לתאריכו של משה, שנולד ומת ב' באדר. הרב אף מציין שאילולא נולד מהול, הייתה מילתו חלה בזמן פורים. בשל זהות השליחות בין אסתר למשה, היה טבעי לחוג את פורים באדר הראשון.

אבל חכמינו העדיפו לקרב אותו לפסח, להרכיב אותו על פסח. בפסח נולדנו עם מושג החירות; סיפור אסתר, לעומת זאת, לא נחתם בחירות. בו דווקא העברנו לעמים תודעה של השכינה, במקום שבו נמצא רובו של העם הגולה.

שכן במקום שבו מתכנסים מאות אלפי יהודים, השכינה שוכנת: אנחנו מושכים אותה וחולקים אותה עם העמים. לכן רצו חכמינו שפסח, החירות שנמצאה מחדש בתוך האנושות, הוא שיחתום את הסיפור הזה.

לקח לשולחן

חכמינו קשרו סיפור שלא הושלם לחג החירות ולא לזכרו של אדם גדול. במשפחתנו, למה אנו קושרים את חגיגה לאנשים שאנו מכבדים, או למה שאנו עדיין מקווים לו? לאיזו חירות אנו מצפים שטרם באה?